

IOAN PETRU CULIANU

Călătorii
în lumea
de dincolo

Ediția a IV-a

Traducere de Gabriela și Andrei Oișteanu

Prefață și note de Andrei Oișteanu

Cuvânt înainte de Lawrence E. Sullivan

(în românește de Sorin Antohi)

POLIROM

2024

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	5
<i>Prefață – Ioan Petru Culianu – un călător în lumea de dincolo (Andrei Oișteanu)</i>	7
<i>Cuvînt înainte (Lawrence E. Sullivan)</i>	27
Cuvînt de mulțumire	35
Introducere	39
Capitolul 1– Trusa istoricului pentru a patra dimensiune	51
Capitolul 2 – Suflet liber caută suflet liber.	
O schiță a șamanismului	75
<i>Etnopsihologie pentru profani</i>	75
<i>Introducere în șamanism</i>	80
<i>Șamanism dincolo de șamanism</i>	86
<i>Este șamanismul vrăjitorie ?</i>	87
<i>Este vrăjitoria șamanism ?</i>	89
Capitolul 3 – Comori întunecate. Călătorii în alte lumi în religia mesopotamiană	93
<i>Prețul nemuririi</i>	94
<i>Inanna-Iștar coboară în infern</i>	98
<i>Ascensiuni la ceruri</i>	101
Capitolul 4 – Marionete, teatre și zei. Călătorii în alte lumi în Egiptul antic	105
<i>De la piramide la sarcofage</i>	108
<i>Textele piramidelor</i>	109
<i>Textele sarcofagelor</i>	111
<i>Cartea Morților</i>	114

Capitolul 5 – Călătoriile pe cocori, invocarea sufletului și miresele-fantomă în China taoistă	117
<i>A trăi cu aer</i>	117
<i>Cele două suflete ale Chinei</i>	120
<i>Invocarea sufletului în Singapore</i>	124
<i>Mirese-fantomă în Taiwan</i>	126
<i>Maestri ai călătoriilor pe cocori</i>	127
Capitolul 6 – Călătorii prin minte. Budismul și călătoriile în alte lumi	135
<i>Sufletul liber în hinduism</i>	135
<i>Sufletul liber și alte lumi în budism</i>	140
<i>Liturghia funerară în budismul tibetan</i>	141
<i>Yoga pentru morți</i>	148
<i>Budismul popular</i>	149
Capitolul 7 – De la delir furios la viziune spirituală.	
Vechii extatici iranieni	153
<i>Șamanism iranian ?</i>	153
<i>Viziunea preotului Kirdīr</i>	155
<i>Călătoria virtuosului Virāz</i>	156
Capitolul 8 – Vracii greci	163
<i>Navigînd printre zeițe</i>	163
<i>Nekyia</i>	168
<i>Șamanii greci sau iatromanții</i>	176
<i>Platon necunoscutul</i>	188
<i>Revoluția științifică</i>	192
<i>După Platon</i>	194
<i>Experiențe la limita morții și în afara corpului la Plutarh</i>	198
<i>Misticismul lui Plotin</i>	204
Capitolul 9 – Cele șapte palate și carul lui Dumnezeu.	
Misticismul evreiesc de la Merkaba la Kabbala	207
<i>Apocalipse</i>	207
<i>Apocalipsele evreiești</i>	210
<i>Misticismul evreiesc timpuriu</i>	219

<i>Călătorii gnostice în alte lumi</i>	229
<i>Misticismul paleocreștin</i>	236
<i>Kabbala</i>	237
<i>Misticismul evreiesc târziu</i>	241
Capitolul 10 – Călătorii interplanetare. Naveta spațială platoniciană, de la Plotin la Marsilio Ficino	247
<i>Sufletul ca navetă spațială</i>	247
<i>„Spiritul contrafăcut“ gnostic</i>	249
<i>Vehiculul sufletului</i>	263
<i>Viziunea asupra lumii în Europa modernă timpurie</i>	269
Capitolul 11 – Apogeul călătoriilor în alte lumi. De la Mahomed la Dante	273
<i>Călătorii în alte lumi în paleocreștinism</i>	273
<i>Evul Mediu timpuriu</i>	276
<i>Legende islamice despre mi'rāj</i>	280
<i>Renașterea din secolul al XII-lea</i>	284
<i>Divina Commedia</i>	293
Concluzii	295
Note	299

Sufletul liber și alte lumi în budism

Cel puțin teoretic, existența unui „suflet liber“ în budism este problematică. Într-adevăr, Buddha („cel care s-a trezit“) s-a opus puternic teoriei brahmanice referitoare la *atman*. Dezvoltându-și faimoasa logică negativă, Buddha propovăduia ideea că nimic nu este permanent și, ca urmare, nu există un astfel de lucru cum ar fi un suflet stabil (*atman*): „Nu există fenomene care să fie *atman*“, se afirmă în *Canonul pāli (Majjhima Nikāya 1, 230)*¹. Când Vacchagotta îl întreabă ce crede despre *atman*, Buddha nu dă nici un răspuns, pentru că orice ar fi spus ar fi fost greșit interpretat (*Sammyutta Nikāya, 400f.*).

Pe de altă parte, budismul primitiv afirma cu tărie libertatea sufletului în vis, o libertate pe care se bazau toate marile *iddhi* (termenul pāli pentru *siddhi*):

Dintr-o persoană, devine mai multe și din mai multe, el devine una din nou. Acum se arată și acum se ascunde iarăși. Trece nestînjnit prin pereți și prin munți, ca și cum aceștia nu ar exista. Se scufundă în adîncul pămîntului și revine din nou, ca și cum ar ieși din apă. Pășește pe apă fără să se scufunde, ca și cum ar pași pe pămînt. Plutește în aer cu picioarele încrucișate, ca o pasăre înaripată. Ia în mîna astrele mari și puternice, soarele și luna, și le mîngîie. El ajunge chiar în lumea lui brahman (adică sufletul universal), întrucît se află în corpul său^[13].

1. *Canonul pāli* (sau *Tripitaka* = „trei coșuri“) este o colecție de scripturi budiste inițiale, scrise în limba pāli (limba religioasă a budismului). Antologia se compune din trei grupe de texte: 1) *Vinaya-Pitaka* (precepte și reguli canonice), 2) *Sutta-Pitaka* (discursuri doctrinare, dialoguri și aforisme ale lui Buddha), 3) *Abhidharma-Pitaka* (conceptele doctrinare). La rîndul ei, *Sutta-Pitaka* este compusă din cinci *Nikāyas* (culegeri de texte), printre care și cele amintite de autor: *Majjhima Nikāya* și *Samyutta Nikāya* (n. tr.)

Conform textului pāli, principala *iddhi* a lui Tathagata (Buddha) este levitația (*Samyutta Nikāya* 5, 283). Puțin după iluminarea sa, „Cel care s-a trezit“ a zburat peste apa râului Gange, „dispărînd de pe un mal al râului și reapărînd pe celălalt mal, în compania confrăților“^[14]. O altă sursă relatează că luntrașul i-a cerut lui Buddha taxă pentru traversarea râului. „Om bun“, i-a spus Buddha, „nu am cu ce să-ți plătesc pentru traversare“, și în același moment a zburat peste apă pe malul opus^[15]. Totuși, pe de altă parte, știm că Buddha l-a convins pe un ascet să nu meargă pe suprafața apei, dacă poate folosi o barcă. Așa cum observă John S. Strong, puterile magice, și mai ales puterea levitației, sînt tratate într-o manieră contradictorie în budism : pe de o parte sînt descurajate de Buddha, iar pe de altă parte sînt practicate activ atît de Buddha, cît și de discipolii săi^[16].

Similar, deși ne-am putea aștepta ca budismul să se opună multiplicării lumilor paralele, în care trăiesc diverși Buddha, zei, demoni și morți, ideea unei condiții intermediare între lumea aceasta și dispariția în *nirvana* este o parte componentă a budismului străvechi. În cercurile budiste au proliferat astfel de lumi paralele, incluzînd paradisuri populate de diferiți Buddha și de divinități luminoase, asexuate și efemere, precum și iaduri populate de strămoși și demoni^[17].

Combinat cu practici yoga veritabile, adaptate unui nou scop, lamaismul tibetan a devenit o paradigmă pentru călătoriile în lumea de dincolo.

Liturghia funerară în budismul tibetan

Bar-do'i-thos-grol („Cartea morților“ ; se citește *Bardo thödöl*) este o *gter-ma* („comoară ascunsă“), adică o lucrare apocrifă, de dată incertă, al cărei autor probabil este apostolul budismului tantric în Tibet, Padmasambhava (secolul al VIII-lea), și care a fost ascunsă în timpul vieții acestuia, pentru a fi dezgropată secole mai târziu. Din principala biografie a lui

Padmasambhava scrisă de discipola sa, prințesa Yeshe Tsogyel, aflăm că gurul din Tibet a fost o încarnare a lui Buddha Amitabha, că a primit instruirea yogină direct din ceruri și că putea zbura ca o pasăre^[18].

Bardo thödöl este o liturghie funerară lamaistă, menită a îndruma sufletul mortului, îndeplinind astfel funcția unui manual șamanic pentru „invocatorii de suflete“, adaptat la exigențele foarte sofisticate ale ritualului și doctrinelor lamaiste. Scopul citirii *Bardo thödöl* lângă defunct, timp de patruzeci și nouă de zile, este de a „închide ușa“ uterului deschis – gata să prindă sufletul pentru a-l întemnița într-un trup – și de a asigura sufletului o soartă postumă bună^[19].

De fapt, *bardo* înseamnă orice „stare intermediară“ și nu se limitează neapărat la starea de după moarte. În acest sens, textul vorbește despre șase *bardo*: „*bardo* a nașterii, *bardo* a visurilor, *bardo* a meditației (*samadhi*), *bardo* a momentului dinaintea morții, *bardo* care ține de *dharmata* și *bardo* a devenirii“^[20]. Prin moarte se poate avea o experiență numai a ultimelor trei *bardo*.

Recitarea pentru defunct a *Bardo thödöl* este necesară doar în cazul celor nefamiliarizați cu practicile yoga speciale, care permit eliberarea directă după moarte. În cazurile obișnuite, *Bardo thödöl* trebuie citită lângă defunct și, cum starea *bardo* nu poate depăși patruzeci și nouă de zile, tot atât durează și recitarea. Textul nu explică cum știe preotul recitator dacă a reușit să instaleze sufletul hoinar într-unul din palatele cerești (descrise mai jos). Teoretic, recitarea trebuie să înceteze la terminarea stării *bardo*.

Prima *bardo*, a momentului dinaintea morții, este o ocazie unică, dar de scurtă durată, în care cineva poate fi absorbit în condiția de Buddha. Semnul acestei stări este o lumină clară; dacă este urmată, ea conduce la eliberarea imediată. Preotul *bardo* repetă stăruitor aceasta persoanei care trece pragul morții.

A doua *bardo*, în care intră cei mulți care nu sînt absorbiți de lumina celei dintîi, începe cu o nouă oportunitate de a dispărea

în condiția de Buddha. Lumina conștiinței pure străfulgeră în fața minții. Dacă este urmată, ea conduce la eliberare ; dacă nu, conștiința defunctului intră într-o *bardo* deconcertantă a iluziilor karmice, în timpul căreia este foarte important să se asigure o călăuzire profesională, deoarece mintea defunctului este într-o stare de șoc.

În acest moment, rudele sale strigă și plîng, nu i se mai dă de mîncare, hainele îi sînt scoase, patul îi este făcut bucăți și așa mai departe. El îi poate vedea, dar ei nu îl pot vedea pe el, îi poate auzi chemîndu-l, dar ei nu-l pot auzi pe el chemîndu-i, așa că el pleacă disperat. În acel moment vor apărea trei fenomene : sunete, lumini colorate și raze de lumină, iar el va fi din ce în ce mai sfîrșit de teamă, teroare și dezorientare, încît în acea clipă trebuie citite marile instrucțiuni ale *Bardo* referitoare la *dharmata*^[21].

Experiența *bardo* este, de fapt, un artificiu al minții, simplu dar persuasiv. Dacă cineva îi recunoaște deșertăciunea de la început poate să o evite, fiind absorbit în lumina fără culoare. Dacă nu, apar noi fantome imateriale, toate învăluite în lumină, unele bune, dar prea strălucitoare, și unele rele, dar ademenitoare. Este de aceea esențial ca – în această *bardo* – conștiința torturată să fie instruită că orice îi apare în față este pură iluzie a minții. Cu aceasta, într-un vuiet de tunet, începe spectacolul și defunctul plonjează într-un vrăjit și misterios Disneyland de apariții, începînd cu cei cinci Buddha ai meditației (adică Buddha mentali, creați pentru scopuri meditative). Ei ocupă centrul și cele patru direcții ale spațiului. Fiecăruia dintre cele cinci regate îi este atribuită o culoare, un Buddha cu o anumită consoartă, doi bodhisattva cu însoțitoarele lor, un element și o *loka* (lume inferioară) pe care defunctul trebuie să o evite.

Din centrul albastru strălucitor apare întîi binecuvîntatul Vairocana, așezat pe un tron în formă de leu ; elementul său este eterul și lumea sa inferioară este *devaloka* (paradisul zeilor),

care emite o slabă lumină albă. Dacă defunctul ratează lumina albastră, atunci *bardo* continuă înălțarea ; de la est, se ridică o lumină strălucitoare, corespunzând lui Buddha Vajrasattva cu consoarta sa Mamaki, plus doi bodhisattva cu însoțitoarele lor. Acest regat este corelat cu elementul apă și cu lumea inferioară a iadului, anunțată de o „lumină ușor fumurie“. Conștiința defunctului, înspăimântată de intensitatea luminii albe, poate fi atrasă de lumina iadului, de care trebuie să se țină departe prin orice mijloc.

În cazul în care conștiința defunctului nu este absorbită în condiția de Buddha în cea de a doua zi, *bardo* continuă în a treia zi cu o lumină galbenă, care se ridică din sud, corespunzând lui Buddha Ratnasambhava cu consoarta sa, altor doi bodhisattva cu însoțitoarele lor, elementului pământ și luminii ușor albastrui a lumii umane.

La fel, dacă în timpul celei de a patra zile defunctul este încă indecis, din vest apare lumina roșie intensă a lui Buddha Amitabha cu consoarta sa și cu suita sa de bodhisattva. Elementul este foc și *loka* este *retaloka*, anunțată de o lumină ușor gălbuie.

Textul nu acordă mare atenție la *pretas*, o categorie specială de fantome, numite „fantome flămânde“. Gurile lor sînt mici cît un vîrf de ac și sînt plasate în mijlocul capului, ceea ce le face să mănînce cu greu. Sînt unele dintre cele mai pitorești creaturi ale tradiției indiene. Sînt demoni care ard, ursuzi și oribili, și care se luptă continuu unii cu alții, mutilîndu-se^[22].

În cele din urmă, dacă defunctul ratează toate ocaziile oferite de ziua a patra, se ivește la nord sclipirea verde a celei de a cincea zile, reprezentînd pe Buddha Amoghasiddhi cu consoarta și toată suita, elementul aer și lumina ușor roșie a *loka* demonilor războinici *asuras*. Dacă defunctul nu s-a salvat încă, în timpul celei de a șasea zile, precum actorii la sfîrșit de spectacol, toate cele cinci regate umplu cerul împreună cu patruzeci și două de divinități, iar în a șaptea zi spectacolul continuă, îmbogățindu-se cu alte două lumi, paradisul și regatul animalelor.

Din a opta pînă într-a paisprezecea zi, spectacolul este o repetare a primelor șapte zile, dar într-un registru monstruos și terifiant. Cei cinci Buddha ai meditației cu suitele lor, deși rămîn substanțial aceiași, în sensul că sînt proiecții mentale, se manifestă ca divinități furioase, băutoare de sînge, care iscă spaimă și confuzie. Identificarea devine acum extrem de dificilă, pentru că acești Buddha *heruka* cu consoartele lor nu sînt deloc binevoitori și nici plăcuți la vedere. Acesta este Vairocana sub aspectul său terifiant: „Părul roșu-auriu îi flutură în flăcări, cele (trei) capete ale sale sînt încoronate cu cranii, cu soarele și cu luna, pe corp poartă o ghirlandă de șerpi negri și de capete tăiate“^[23]. Recapitularea finală, cînd toate zeitățile se întrunesc pe scenă, este memorabilă. „Cu dinți peste buza de jos, cu ochi sticloși, cu părul legat în vîrfurile capului, cu pîntece uriașe și gîturi subțiri, ținînd în mîini înregistrările karmice¹, strigînd «Lovește!» și «Omoară!» , lingînd creiere, smulgînd capete de pe trupuri, trăgînd afară organe interne : în acest fel vor veni ei, umplînd întreg universul“^[24]. Preotul *bardo* trebuie să facă tot ce poate pentru a-l convinge pe defunct că acest coșmar nu este altceva decît produsul minții sale, adică deșertăciune și iluzie pură. „Cînd astfel de proiecții apar, nu te înspăimînta. Ai un corp mental cu înclinații inconștiente, astfel încît, chiar dacă ești omorît și tăiat în bucăți, nu poți muri... Și Stăpînii Morții emană din mintea ta radioasă, ei nu au consistență. Deșertăciunea nu poate fi vătămată de deșertăciune“^[25].

Începînd din jurul celei de-a zecea zile, defunctul poate învăța lucruri importante despre corpul *bardo*, care este, de fapt, un suflet liber sau un suflet în vis, înzestrat cu toate acele *siddhi* miraculoase pe care și le poate dori cineva. Este deosebit de important ca defunctul să știe acest lucru după ce a realizat că

1. În tibetană : *khram-shing*, însemnînd „registru de lemn“. Este vorba de o planșă de lemn pe care sînt trecute înregistrările karmice din timpul vieții defunctului. Vezi *The Tibetan Book of the Dead*, Oxford University Press, 1960, pp. 147-148 (n. tr.).